

PRZEDMOWA

Wydawnictwo niniejsze stanowi ostatnią pozycję z cyklu retrospektywnych bibliografii publikacji związanych z poznańską medycyną i farmacją. Opracował je zespół pracowników Biblioteki Głównej oraz filii bibliotecznych Akademii Medycznej w Poznaniu pod kierownictwem mgr Krystyny Karwowskiej.

Poprzednio opracowana i wydana w latach 1970-1972 dwutomowa „*Bibliografia zawartości poznańskich wydawnictw medycznych okresu międzywojennego*” wykazywała treść artykułów, jak i (poprzez skorowidze) materiałów informacyjnych następujących czasopism: T.1 - *Nowiny Lekarskie, Nowiny Społeczno-Lekarskie, Archiwum Historii i Filozofii Medycyny* oraz wydawnictwa pt. *Prace Komisji Lekarskiej Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk*. T. 2 obejmował zawartość *Medycyny Praktycznej, Patologii, Wychowania Fizycznego, Nowin Psychiatrycznych, Przeglądu Antropologicznego* oraz *Orędownika Zdrowia*.

Omawiana publikacja, poprzedzona szkicem przybliżającym tradycje szkolnictwa akademickiego oraz dzieje Wydziału Lekarskiego i Oddziału Farmaceutycznego w Poznaniu do roku 1939, ilustruje dorobek tych wydziałów w ramach podziału na poszczególne jednostki organizacyjne.

Przy każdej jednostce podana jest jej nazwa (ewentualnie zmiany nazwy, o ile miały one miejsce), data jej założenia, dane o kierownikach każdej placówki, o innych samodzielnych pracownikach naukowych w niej zatrudnionych oraz spis publikacji, jakie wyszły z poszczególnych zakładów w okresie dwudziestolecia. Tak więc, zasadniczo, w ramach danych o każdej jednostce możemy wyszczególnić dwie części: jedną stanowią materiały biograficzne, dotyczące samodzielnych pracowników naukowych, drugą - podstawową, bibliograficzną - informacje dotyczące opublikowanych w niej prac naukowych.

Wyodrębnioną pozycję w całej pracy zajmuje postać prof. dra Heliodora Święcickiego, jako założyciela, organizatora i pierwszego rektora Uniwersytetu Poznańskiego, najbardziej dla naszej Uczelni zasłużonego, a także prof. dra Franciszka Chłapowskiego, nie związanego z żadną jednostką organizacyjną Wydziału Lekarskiego ani Oddziału Farmaceutycznego, profesora honorowego Wydziału Lekarskiego.

Dane osobowe, dotyczące samodzielnych pracowników naukowych, obejmują ich zdjęcia, najważniejsze noty biograficzne, datę zorganizowania lub objęcia kierownictwa danej jednostki, stopnie i tytuły naukowe, pełnienie funkcji dziekana

wydziału, rektora uczelni, wzmianki o założeniu lub redagowaniu przez nich jakiegoś czasopisma naukowego, a także o innych zasługach, jak na przykład o zorganizowaniu muzeum poświęconego danej specjalności. Przedstawione dane opierają się na wiadomościach zawartych w *Kronikach Uniwersytetu Poznańskiego*, na publikowanych corocznie *Składach Uniwersytetu* i *Spisie Wykładów*, na opracowanej przez prof. Adama Wrzoska księdze pamiątkowej pod tytułem: *Uniwersytet Poznański w pierwszych latach swojego istnienia za rektoratu Heliodora Święcickiego*, na *Sprawozdaniach Komisji Lekarskiej Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk*, *Sprawozdaniach Polskiej Akademii Umiejętności*, na *Polskim Słowniku Biograficznym*, na *Kronice Miasta Poznania*, a także na nieopublikowanym jeszcze *Wielkopolskim Słowniku Biograficznym*. Uwzględniono również artykuły o pracownikach naukowych umieszczone w czasopismach poświęconych danej dyscyplinie, wspomnieniach pośmiertnych, kronikach naukowych itp., a także na opracowaniach monograficznych, stanowiących oddzielne wydawnictwa. Czerpano także np. z takich książek, jak *Czy wiesz kto to jest* pod red. St. Łoży. Warszawa 1938, Peretiatkowicza A., Sobeskiego M.: *Współczesna kultura polska...* Poznań 1932, Szoldrskiej H.: *Walka z kulturą polską*. Poznań 1948.

Przy każdym pracowniku nauki podano zestawienie materiału bibliograficznego do jego biografii. Wiadomości podane o samodzielnych pracownikach nauki nie urywają się na roku 1939, jak bibliografie prac poszczególnych zakładów, lecz obejmują także dalsze curriculum vitae. W spisie wymienionych pracowników uwzględniono także tych, którzy wyhabilitowali się w naszej Uczelni, odeszli potem, by objąć kierownictwo placówek naukowych w innych ośrodkach.

Spis prac naukowych każdej jednostki obejmuje w pierwszym rzędzie pozycje publikowane w czasopismach naukowych. Takich prac jest najwięcej. Mamy też oczywiście pozycje w postaci książek. Najczęściej są to podręczniki, a także poszczególne rozdziały w dużych opracowaniach zbiorowych. Są też kompendia, materiały do ćwiczeń, repetytoria i tym podobne pozycje dydaktyczne, a także prace sprawozdawcze lub o charakterze organizacyjnym. Są wydawnictwa okolicznościowe, różne księgi pamiątkowe, jednodniówki, jak na przykład *Pamiętka uroczystości wręczenia dyplomu dra honoris causa Marszałkowi Francji, Ferdynandowi Fochowi przez Wszechnicę Poznańską dnia 8.5.1923 roku*, lub *Uroczysty obchód w Uniwersytecie Poznańskim setnej rocznicy urodzin Ludwika Pasteura*. Uwzględniono również wybrane artykuły popularno-naukowe, o ile były one publikowane w ważniejszych periodykach ogólnokulturalnych oraz artykuły z prasy codziennej ze względu na wagę traktowanego w nich zagadnienia. W wy-

jątkowych wypadkach podane są prace niepublikowane, pozostawione w maszynopisach. O ile przytaczane prace zawierały na końcu bibliografię, rzecz ta jest zawsze odnotowana.

Spis prac, jakie wyszły z każdego zakładu, podany jest w porządku chronologicznym, gdyż takie ujęcie pozwala najlepiej zilustrować stopniowy rozwój każdego zakładu, od skromnych jego początków, w pierwszych latach po założeniu, kiedy to ukazywały się z danej placówki pojedyncze tylko artykuły, pisane najczęściej przez samego jej kierownika, aż do prac ostatnich, napisanych bezpośrednio przed drugą wojną, kiedy to dorobek roczny każdego zakładu obejmował po kilkanaście pozycji. Wzrasta też stale liczba autorów.

Podany spis prac uwidacznia także rozwijającą się stopniowo współpracę między poszczególnymi zakładami, a także czynny udział w zjazdach naukowych: czy to ogólnopolskich Zjazdach Lekarzy i Przyrodników, które to zjazdy cieszyły się zasłużoną sławą, sięgającą jeszcze czasów zaborów, czy też nowo organizowanych zjazdach poszczególnych specjalności, które w okresie międzywojennym rozpoczynały dopiero swoją historię. Pozostawił też w bibliografii swój ślad udział Polaków w międzynarodowych kongresach lekarskich i farmaceutycznych, tak w postaci sprawozdań, jak również wygłoszonych referatów.

Bibliografia pozwala też odczytać, ile prac publikowali poznańscy lekarze i farmaceuci w lokalnych czasopismach zawodowych, ile w czasopismach innych regionów, ile w periodykach o charakterze ogólnopolskim. W bogatym zestawie mamy wymienione wszystkie czasopisma, ogólne i specjalistyczne, jakie ukazywały się wówczas w Polsce.

Niemąla jest też liczba prac, jaką pracownicy poznańskiego Wydziału Lekarskiego i Oddziału Farmaceutycznego publikowali w zagranicznych czasopismach naukowych. Najwięcej publikacji poznańskich autorów spotykamy w piśmiennictwie lekarskim i farmaceutycznym niemieckim. Czasopisma te, gdy chodzi o prasę zagraniczną w Polsce w okresie dwudziestolecia międzywojennego, były najbardziej dostępne. Na drugim miejscu wymienić trzeba piśmiennictwo francuskie. Niewiele natomiast spotykamy prac naszych autorów w pismach angielskich. Pojedyncze tylko artykuły spotykamy w prasie naukowej włoskiej, czeskiej, jugosłowiańskiej i węgierskiej. Fakt ten ilustruje kontakty medycyny poznańskiej z ośrodkami myśli lekarskiej za granicą.

Wymienione w bibliografii artykuły o charakterze społecznym stanowią ilustrację do udziału poznańskiego środowiska naukowego w rozwiązywaniu problemów społecznych, takich jak propaganda zasad higieny, zasad eugeniki, planowanie rodziny, walka z gruźlicą, alkoholizmem, itp.

Obok spisu prac opublikowanych przez każdy zakład, Bibliografia podaje też spis przeprowadzonych w każdym z nich przewodów doktorskich i habilitacyjnych. Uwzględniono także działalność edytorską każdej placówki. I na tym polu poznański ośrodek miał swoje niemałe zasługi.

Wiadomości o poszczególnych zakładach, katedrach i klinikach ułożone zostały w kolejności takiej, w jakiej podawano je w ówczesnych sprawozdaniach i spisach. Jest to kolejność następująca: najpierw zakłady teoretyczne Wydziału Lekarskiego, ujęte w porządku alfabetycznym, następnie kliniki tegoż wydziału, ujęte również alfabetycznie, po nich zakłady Oddziału Farmaceutycznego, w tym samym układzie.

Wydział Lekarski posiadał przed drugą wojną 18 następujących zakładów¹⁶:

Zakład Anatomii Prawidłowej i Topograficznej, którego działalność w tym okresie szła głównie w kierunku organizacji samego Zakładu oraz Muzeum Anatomicznego, jak również wydawnictwo o charakterze dydaktycznym (podręczniki, skrypty).

Zakład Anatomii Patologicznej zajmował się zagadnieniami z zakresu onkologii oraz odczynami zapalnymi, szczególnie chorobą gośćcową.

Zakład Antropologii prowadził badania z zakresu morfologii człowieka i antropometrii. Dużo prac dotyczy rozwoju młodzieży w wieku szkolnym. Mamy też prace o charakterze archeologicznym, wykonywane na materiale wykopaliskowym.

Zakład Biologii Ogólnej zajmował się zagadnieniem ochrony przyrody, opracowywaniem szczątków zwierzęcych z wykopalisk w Gnieźnie, Biskupinie i na Ostrowiu Tumskim, jak również pracami o charakterze biograficznym (życiorysy wybitnych przyrodników).

Zakład Chemii Fizjologicznej był pierwszym tego rodzaju zakładem w Polsce. Zajmował się badaniem zjawisk fizykochemicznych oraz wykrywaniem matematycznych prawidłowości w zjawiskach zachodzących w ustrojach żywych. Prowadził badania nad przewodnictwem chemicznym barwika krwi i chlorofilu, nad przemianą węglowodanową u chorych na żółtaczkę nieżytową, nad metabolizmem krwinki czerwonej.

¹⁶ Ponieważ opublikowane *Składy Uniwersytetu...*, *Spisy wykładów*, *Kroniki UP...* używają określeń „Zakład” i „Klinika” dla poszczególnych jednostek organizacyjnych, a nie „Katedra i zakład”, „Katedra i klinika” - w pracy niniejszej również stosowano określenie „Zakład” i „Klinika”. Główne kierunki badawcze poszczególnych zakładów i klinik podałam w oparciu o prace: O. Szczepański: „Dzieje Wydziału Lekarskiego Uniwersytetu Poznańskiego”. W: 50-lecie rozwoju nauk medycznych w Poznaniu 1920-1970. Poznań 1969 s. 13-38 oraz W. W. Głowacki: „Rozwój głównych kierunków badawczych nauk farmaceutycznych w Uniwersytecie Poznańskim”. - Tamże s. 39-56.

Zakład Chemii Ogólnej zajmował się zagadnieniem osmozy między krwinkami i osoczem oraz badaniem analitycznym sodu, chloru i magnezu w krwi i w osoczu krwi.

Zakład Farmakologii prowadził badania analityczne i farmakodynamiczne środków leczniczych.

Zakład Fizjologii zajmował się przede wszystkim badaniem działania układu nerwowego wężetatywnego.

Zakład Fizyki Lekarskiej był jedynym tego rodzaju zakładem w Polsce. Prowadził badania nad widmem metali, otrzymywanym w reakcjach wybuchowych, nad kinetyką uwodornienia etylenu lekkim wodorem i jego ciężkim izotopem - deuterium oraz nad analizą innych związków wybuchowych, a także nad fotografią barwną.

Zakład Higieny obejmował zagadnienia higieny komunalnej, medycyny społecznej, profilaktyki chorób zakaźnych, walki z alkoholizmem. Prowadzono też badania nad wpływem czynników meteorologicznych na leczenie uzdrowiskowe.

Zakład Histologii Prawidłowej i Embriologii opracowywał zagadnienie roli jądra komórkowego w produkcji glikogenu i adrenaliny. Zajmował się chromochłonnością nadnerczy, histofizjologią okolicy węchowej nosa oraz problemami endokrynologii eksperymentalnej.

Zakład Historii i Filozofii Medycyny zajmował się zagadnieniami z dziejów medycyny powszechnej i polskiej, ze szczególnym uwzględnieniem medycyny regionu wielkopolskiego (udział lekarzy w walce z germanizacją w zaborze pruskim), monografiami wybitnych lekarzy, dziejami poszczególnych dyscyplin lekarskich, a także zagadnieniami z filozofii medycyny.

Zakład Medycyny Sądowej prowadził badania dotyczące pozornego braku receptora A w grupie krwi AB, badania nad wykrywaniem tlenu węgla w ekshumowanych zwłokach, nad identyfikacją broni palnej, nad śladami krwi w ziemi. Opracował też zarys orzecznictwa inwalidzkiego.

Zakład Mikrobiologii Lekarskiej utworzony został z Miejskiego Zakładu Higieny i pełnił nadal jego funkcje do roku 1936. Jego prace badawcze dotyczyły duru brzuszego, durów rzekomych, etiologii żółtaczki krwotocznej, diagnostyki serologicznej kiły, przepuszczalności prątko Kocha, metod szczepienia szczepionką BCG.

Zakład Patologii Ogólnej i Doświadczalnej prowadził badania histologiczne nad powierzchnią pęcherzyków płucnych, nad zagadnieniem dziedziczności, stanem hipochloremii w organizmie, nad podawaniem dożylnym roztworów koloidowych.

Zakład Radiologii Lekarskiej był pierwszym zakładem tej specjalności w Polsce. Do głównych jego osiągnięć należy opracowanie metod wykonywania zdjęć tomograficznych.

Poliklinika Stomatologiczna powstała w roku 1929. Jej prace badawcze dotyczyły zakażenia ogniskowego oraz etiologii i leczenia próchnicy.

W latach 1921-1933 istniała też przy Wydziale Lekarskim Uniwersytetu Poznańskiego samodzielna **Pracownia Psychologiczna** jak również wyodrębniona organizacyjnie **Poliklinika Chorób Wewnętrznych**. W roku 1939 zorganizowano też nowy **Zakład Chirurgii Operacyjnej i Doświadczalnej**.

Do Wydziału Lekarskiego należało też **Studium Wychowania Fizycznego**, które do roku 1924 wchodziło w skład Katedry Higieny Szkolnej i Teorii Wychowania Fizycznego. Studium Wychowania Fizycznego było pierwszą tego rodzaju placówką w Polsce. Zajmowało się ono opracowaniem racjonalnych zasad wychowania fizycznego, celem którego było uzyskanie wszechstronnego rozwoju fizycznego młodzieży oraz maksymalnego jej usprawnienia. Przedmiotem badań były też ludowe gry i zabawy ruchowe w Polsce. Opracowywano także zagadnienia z historii wychowania fizycznego w Polsce.

Klinik Wydział Lekarski w okresie dwudziestolecia posiadał 10. Były to następujące:

Klinika Chirurgiczna, która zajmowała się całokształtem zagadnień chirurgicznych. Z opublikowanych prac najwięcej dotyczyło leczenia operacyjnego kamicy żółciowej, choroby Basedowa, ropnego zapalenia otrzewnej jako powikłania w związku z zapaleniem wyrostka robaczkowego, a także spraw nowotworowych i radioterapii. W latach trzydziestych wyodrębniono specjalny Oddział Onkologiczny w ramach Kliniki Chirurgicznej.

Klinika Chorób Dziecięcych pracowała nad zasadami racjonalnego żywienia niemowląt, patogenezą zaburzeń odżywiania, a także nad gruźlicą u dzieci oraz nad metodami stosowania szczepionki BCG.

Kliniki Chorób Wewnętrznych były dwie. Jedną z nich była **Klinika Diagnostyczna** i zajmowała się głównie metodami diagnostycznymi i terapią ogólną. W szczególności - farmakologią leków nasercowych (naparstnica), diagnostyką kardiologiczną, parazytologią, endokrynologią. Drugą Kliniką internistyczną była **Klinika Terapeutyczna**, która zajmowała się terapią szczegółową. Opracowywała metody badań pomocniczych, szczególnie hematologicznych, kardiologicznych, chorób wątroby i płuc.

Klinika Dermatologiczna prowadziła badania i leczenie chorób skórnych i wenerycznych, w szczególności kiły, rzeżączki, grzybic skórnych oraz patologii paznokci.

Klinika Neurologiczno-Psychiatryczna prowadziła badania histopatologiczne układu nerwowego, płynu mózgowo-rdzeniowego, a także doświadczenia nad leczeniem kiły metodą wszczepiania malarii. W dziedzinie chorób psychicznych zajmowano się dziedzicznością chorób umysłowych, nerwicami, schizofrenią, lunatyzmem, demencją starczą.

Klinika Okulistyczna prowadziła prace z zakresu diagnostyki zmian nerwu wzrokowego. Wykonywano badania nad stosowaniem szczepionki durowej w celu wywołania mechanizmów obronnych organizmu, opracowywano nowe metody leczenia operacyjnego zaćmy, jaskry, podwinięcia powieki.

Klinika Ortopedyczna była pierwszą kliniką tej specjalności w Polsce, tworząc podwaliny polskiej szkoły ortopedycznej. Prowadziła prace badawcze nad skoliozą, nad restytucją funkcji kończyny górnej, szczególnie ręki, nad gruźlicą kostno-stawową, nad fizjologią i patologią stawów. Duży jej wkład dotyczył także opracowania naukowych metod fizykoterapii (jontoforeza).

Klinika Otolaryngologiczna pracowała nad metodami diagnostyki narządu słuchu i równowagi.

Klinika Położniczo-Ginekologiczna, utworzona z Krajowej Kliniki dla Kobiet, prowadziła prace z zakresu ginekologii, położnictwa, jak również wenerologii i z rentgenoterapii, głównie o charakterze usługowym, praktycznym. Z badań naukowych - pracowano nad metodami znieczulania.

Oddział Farmaceutyczny Uniwersytetu Poznańskiego składał się z pięciu zakładów.

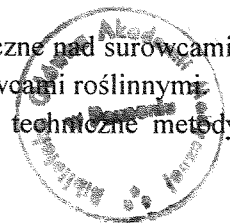
Zakład Botaniki i Uprawy Roślin Lekarskich, który prowadził prace doświadczalne nad metodami uprawiania roślin leczniczych, przeprowadzał ich selekcję, ocenę ich wartości, badania nad aklimatyzacją.

Zakład Chemii Farmaceutycznej zajmował się badaniem własności fizyczno-chemicznych leków oraz metodami otrzymywania środków chemicznych używanych w lecznictwie.

Zakład Farmacji Stosowanej interesował się metodami preparowania leków w aptekach, ich kontrolą, kryteriami oceny leków.

Zakład Farmakognozji prowadził badania farmakognostyczne nad surowcami, służącymi do preparowania leków, przede wszystkim nad surowcami roślinnymi.

Zakład Technologii Środków Lekarskich opracowywał techniczne metody produkowania leków w laboratoriach farmaceutycznych.

Bibliografia nasza zawiera również:

Wykaz tytułów wykorzystanych czasopism oraz ich skróty, wykaz innych wykorzystanych wydawnictw, zestawienie innych stosowanych w pracy skrótów, indeks autorski do bibliografii zakładów i klinik oraz indeks przedmiotowy.

Prace bibliograficzne posiadają niezaprzeczną, funkcjonalną wartość. Wartość opracowania, które pracownicy bibliotek naszej Akademii oddają do rąk czytelników, polega na zestawieniu bibliograficznym całokształtu dorobku Wydziału Lekarskiego i Oddziału Farmaceutycznego UP w okresie dwudziestolecia. Jest to pierwsze tego rodzaju opracowanie bibliograficzne. Daje ono najbardziej syntetyczny obraz działalności naukowej poszczególnych zakładów i klinik, uwzględniając tak dane personalne, jak spis opublikowanych prac i działalność edytorską, przeprowadzone w każdej placówce doktoraty i habilitacje, szeroki udział w zjazdach i kongresach, tak krajowych, jak i zagranicznych, a także pewne formy pracy społecznej i popularyzatorskiej.

Dane dotyczące przeszłości poszczególnych jednostek naszej Uczelni są już od dłuższego czasu poszukiwane przez pracowników różnych zakładów. Są one potrzebne do opracowywania dziejów tych zakładów, do prac monograficznych poświęconych życiu i działalności naukowej naszych profesorów, do artykułów okolicznościowych z okazji rocznic i różnych uroczystości. Poszukiwane wiadomości, rozproszone po różnych wydawnictwach, niełatwo były dostępne, a samo przygotowanie wstępnej bibliografii, niezbędnej przy tego rodzaju pracy, pochłaniało wiele cennego czasu.

Problem ten rozwiązuje obecna bibliografia, stanowiąc fundamentalną pomoc dla autorów opracowujących historię poszczególnych katedr, zakładów i klinik naszej Uczelni, jak również dla opracowujących dzieje poszczególnych dyscyplin lekarskich i farmaceutycznych w Wielkopolsce, dla piszących prace biograficzne, jak również dla tych, którzy zechcą opracować w sposób wyczerpujący całokształt dziejów nauk medycznych w Wielkopolsce w okresie dwudziestolecia.

Bożena Bujalowska